

Εἰκ. 1. "Αποψὶς Μεγάρων· ὁ λόφος τοῦ Ἀλκάθου.

4. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΜΕΓΑΡΟΙΣ

Ἐν Μεγάροις ἐξηκολούθησαν καὶ ἐφέτος αἱ ἀπὸ τινων ἐτῶν ἐνεργοῦμεναι δι' ἐμοῦ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Αἱ ἐργασίαι διήρκεσαν τρεῖς περίπου μῆνας, ἐγένοντο δὲ τῇ χορηγίᾳ καὶ τοῦ Δήμου Μεγαρέων.

Πρὸς τὸ Σ^{ον} Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ ἰδίᾳ τὸν γραμματέα αὐτοῦ, καθηγητὴν μου κύριον Γεώργιον Π. Οἰκονόμον ἐκφράζω καὶ ἐνταῦθα τὰς εὐχαριστίας μου διὰ τὸ ὑπὲρ τῶν ἀνασκαφῶν ἐνδιαφέρον αὐτοῦ. Εὐχαριστῶ ὡσαύτως τὸν δήμαρχον Μεγαρέων κ. Γεώργιον Μαυρουκάκη, πολλαχῶς βοηθήσαντα τὰς ἐν τῇ πόλει του ἀρχαιολογικὰς ἐργασίας μου.

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐγένοντο εἰς δύο σημεῖα τῆς πόλεως, α') ἐν τῇ πλατείᾳ Ἰωάννου Μεταξᾶ, κειμένη κατὰ τοὺς νοτιοδυτικούς πρόποδας τῶν λόφων Καρίας καὶ Ἀλκάθου (εἰκ. 1) καὶ β') ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ *Σπηλαίᾳ τοῦ Μουρμούνη* καλουμένῳ, κειμένῳ δὲ κάτωθεν τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τῆς Καρίας καὶ παρὰ τὸ Δημαρχεῖον.

α') **Ἐν τῇ πλατείᾳ:** Ἡ πλατεῖα (εἰκ. 2) ὁρίζεται πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τῆς οἰκίας Σχινᾶ, τῆς μικρᾶς ὁδοῦ Σχινᾶ, τῆς οἰκίας Λογοθέτη κ.λ.π., πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ ἀνωνύμου ὁδοῦ, πρὸς νότον ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Βύζαντος καὶ πρὸς δυσμὰς ὑπὸ τῆς ἰδιοκτησίας Σχινᾶ καὶ τῆς οἰκίας Βασίλαινα, ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖται σήμερον ὥς Γ'. Δημοτικὸν Σχολεῖον.

Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἐνταῦθα ἀφορμὴν ἔδωκεν ἡ ὑπὸ τῶν δημοτικῶν συνεργείων ἐκσκαφὴ πρὸς διαρρύθμισιν τῆς ὅλης πλατείας. Μετὰ τὰ πρῶτα κτυπήματα τῆς σκαπάνης ἀνεφάνησαν ἀρχαῖα θεμέλια, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται κατωτέρω λόγος.

Τὰ ἀνασκαφέντα ἀρχαῖα θεμέλια εὐρίσκονται εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ δρομίσκου καὶ τῆς οἰκίας Σχινᾶ. Πρὸ τῆς νοτίας ὀψευς τῆς ἐν λόγῳ οἰκίας καὶ εἰς ἀπόστασιν ἑξ περίπου μέτρων, εἰς βάθος δὲ ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους 0,60 μ. ἀνεφάνη δάπεδον μὲ ψηφιδωτὴν στρώσιν (εἰκ. 3 β), τὸ ὁποῖον σφῆται εἰς ἀρκετὴν πιθανῶς ἑκτασιν πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμὰς ὑπὸ τὸ ἄσκαλτον ἔδαφος. Πρὸς νότον ἔχει τοῦτο τελείως καταστραφῇ, διότι

ἐνταῦθα τὸ ἔδαφος κατέρχεται αἰσθητῶς. Τὸ ἀποκαλυφθὲν δάπεδον δὲν σφύζεται εἰς καλὴν κατάστασιν, φέρει δὲ εἰς πλείστα σημεῖα τοῦ ἐπισκευὰς μεταγενεστέρως διὰ μικρῶν μαρμαρίνων πλακῶν, ἐνθ' εἰς ἄλλα ἔχουν τελείως ἀποκολληθῇ αἱ ψηφίδες τοῦ ἥ ἔχει ὑποστῇ καθίζησιν. Ἡ ψηφιδωτὴ στρωσὶς εἶνε κατεσκευασμένη διὰ ψηφίδων μικρῶν διαστάσεων καὶ διαφόρων χρωμάτων, λευκοῦ, βαθυκυάνου, ἐρυθροποῦ, ἰώδους κ.λ.π., αἱ ὁποῖαι παριστῶσι γεωμετρικὰ κοσμήματα, οἷον τετράγωνα, ῥόμβους κ.λ.π. Ἐκ τῆς ὅλης του κατασκευῆς τὸ ψηφιδωτὸν τοῦτο δάπεδον, πρέπει νὰ τεθῇ εἰς τοὺς πρώτους

Εἰκ. 2. Γενικὴ ἀποψὶς τῆς ἀνασκαπτομένης πλατείας. Εἰς τὸ βῆθος ὁ λόφος τῆς Καρίας.

χριστιανικοὺς χρόνους· (Α. Ὁρλάνδου Ὁ Ταξιάρχης τῆς Λοκρίδος, ἐν Ἑπετηρίδι τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν τόμ. 6^{ος}, σελ. 357-358 εἰκ. 2 καὶ 3).

Ἀνατολικῶς τοῦ δαπέδου τούτου καὶ εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ὑψόμετρον ἀνεσκάφη θεμέλιον ἐκτισμένον διὰ λίθων πώρου καὶ κογχίτου¹, διευθυνόμενον δὲ ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον (εἰκ. 3 α καὶ 4). Τοῦτο ἔχει πλάτος 0,90 καὶ ὕψος, ὅσον ἀνεσκάφη, 1,10. Πρὸς τὸ νότιον ἀνασκαφὴν ἄκρον του, τὸ παρὰ τὴν ὁδὸν

¹ Ὁ κογχίτης ἢ κογχυλιάτης λίθος εἶνε ἐπιχώριος ἐν Μεγάροις, χρησιμοποιούμενος καὶ εἰς οἰκοδομήματα καὶ εἰς τάφους (Παυσανίας I. 44. 9, I. Θρεψιάδης Μεγαρικά, ἐν ΑΕ 1933 σελ. 121 καὶ ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι σημ. 3).

Βύζαντος εὐρισκόμενον, καὶ ὀλίγον πρὸ τούτου ὑπάρχει καθέτως πως συνδεόμενον ἄλλο θεμέλιον, ὁμοίως ἐκ πώρου λίθου, τὸ ὁποῖον ἔχει κατεύθυνσιν πρὸς δυσμὰς καὶ φθάνει πιθανῶς μέχρι τοῦ Γ' Δημοτικοῦ Σχολείου. Κατὰ τὸ βόρειον δὲ ἀνασκαφὴν ἄκρον τοῦ ἀνεύρομεν ἄλλο θεμέλιον (εἰκ. 6) μὲ κατεύθυνσιν πρὸς ἀνατολάς.

Τὸ θεμέλιον τοῦτο εἰς ἀπόστασίν τινα ἀπὸ τοῦ πρώτου σχηματίζει γωνίαν μὲ ἄλλο, παραλλήλον πρὸς τὸ πρῶτον, ἔλλιπῶς ὅμως σφζόμενον. Ὁ χώρος, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο μεταξὺ τοῦ ἀνασκαφέντος πρώτου θεμελίου καὶ τοῦ παραλλήλου πρὸς αὐτό, τοῦ ἔλλιπῶς σφζομένου, καταλαμ-

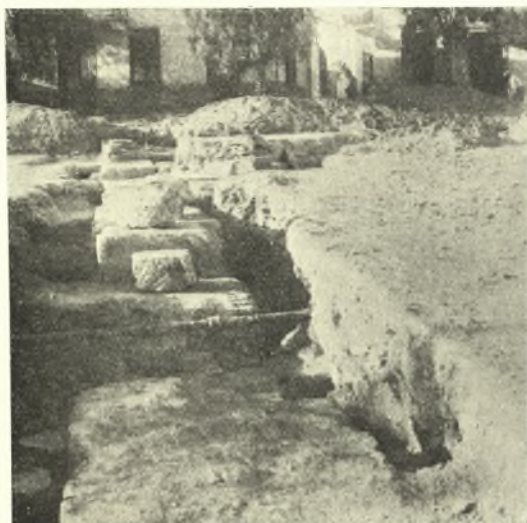
Εἰκ. 3. α τὸ πρῶτον θεμέλιον, β ἡ ψηφιδωτὴ στρῶσις, γ ὁ ὀχετός, δ ἡ δεξαμενὴ, ε τὸ παρ' αὐτὴν πλακόστρωτον διαμέρισμα. Εἰς τὸ βάθος ἡ ὁδὸς Βύζαντος.

βάνεται ὑπὸ δεξαμενῆς ὕδατος, (εἰκ. 9β). Ἡ δεξαμενὴ αὕτη ἔχει ὥς δυσμικὴν πλευρὰν τὴν ἀνατολικὴν ὄψιν τοῦ πρώτου θεμελίου. Εἰς τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς μέρος, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν δυσμικὴν ὄψιν τοῦ ἰδίου θεμελίου ὑπάρχει ὀχετός, τοῦ ὁποίου ὁ εἰς ἀγωγός (εἰκ. 3γ) εἶνε παράλληλος πρὸς τὸ θεμέλιον τοῦτο ἐπικοινωνῶν μετὰ τῆς δεξαμενῆς διὰ μικρᾶς ὀπῆς. Ἡ δεξαμενὴ ἀνεσκάφη σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου, τὰ ὑπάρχοντα ὅμως θεμέλια αὐτῆς δὲν σφζονται καλῶς. Ἐσωτερικῶς ἦτο αὕτη ἐπεστρωμένη δι' ἰσχυροτάτης ἀμμοκονίας. Αἱ διαστάσεις της εἶνε $5,35 \times 4,10 \times 0,85$.

Ὁ ὀχετός, ὀρθογωνίου τομῆς, σύγκειται ἐκ δύο ἀγωγῶν, οἱ ὁποῖοι σχηματίζουν γωνίαν εἰς τὸ σημεῖον τῆς μετὰ τῆς δεξαμενῆς συγκοινωνίας. Εἶνε κατεσκευασμένοι διὰ μικρῶν τεμαχίων κογχίτου καὶ πώρου λίθου ἄνευ

συνδετικῆς τινος ὕλης. Ἐσωτερικῶς τὰ τοιχώματα αὐτῶν ἦσαν ἐπικεκρισμένα δι' ἄμμοκονίας, ἣτις διακρίνεται εἰσέτι εἰς τὰς ἀρμογάς τῶν πωρολίθων καὶ τὰς πηλίνας πλάκας, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν τὸ δάπεδον αὐτῶν. Ὡς καλύμματα εἶχον οἱ ἄγωγοι τεμάχια σφονδύλων ἐκ κογχίτου λίθου, διαστάσεων $1,10 \times 0,60$ μ. περίπου, τὰ ὁποῖα εἶχον τμηθῇ ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον καὶ κατὰ τὴν διάστασιν τοῦ ὕψους των. Ἡ πεπλατυσμένη ἐπιφάνειά των ἦτο πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ἄγωγῶν, ἐνῶ αἱ ῥαβδώσεις ἦσαν πρὸς τὰ ἄνω. Τὰ τεμάχια ταῦτα προήρχοντο ἐκ δωρικῶν κιόνων, ἔφερον δὲ λεπτότατον ἐπίχρισμα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἐνθα αἱ ῥαβδώσεις. Αἱ διαστάσεις τοῦ παραλλήλου πρὸς τὸ πρῶτον θεμέλιον ἐν μέρει ἀνασκαφέντος ἀγωγοῦ εἶνε $0,37 \times 0,60 \times 0,60$, τῶν δὲ πλα-

Εἰκ. 4. Τὸ πρῶτον ἀνασκαφέν θεμέλιον θεώμενον ἐκ νότου. Εἰς τὸ βάθος ἡ οἰκία Σχινᾶ.

κῶν τοῦ δαπέδου $0,28 \times 0,28$. Νοτίως τῆς δεξαμενῆς καὶ εἰς τὸ ὕψος τῶν θεμελίων αὐτῆς ἐσώθη μικρὸν πλακοστρώτον διαμέρισμα, ὀλίγον δὲ περαιτέρω τούτου πρὸς νότον ἀνεσκάφη τμήμα ὑποκαύστων (εἰκ. 8). Τὰ ὑποκαυστα ταῦτα φαίνεται, ὅτι ἐπεκτείνονται νοτίως τοῦ ὅλου συγκροτήματος τῶν θεμελίων ὑπὸ τὸ ἄσκαπτον εἰσέτι ἔδαφος καὶ ὑπὸ τὴν ὁδὸν Βύζαντος, ὡς ἐβεβαιώθη ἐκ προσφάτου ἐκσκαφῆς γενομένης ὑπὸ τῶν δημοτικῶν συνεργείων τῆς πόλεως. Ἀνατολικῶς τῶν ὑποκαύστων καὶ τοῦ παρ' αὐ-

τῶν πλακοστρώτου δαπέδου ἀνεσκάφησαν θεμέλια διαφόρων διαμερισμάτων (εἰκ. 9 γ), ἐκτισμένα καὶ ταῦτα διὰ πώρου λίθου. Τέλος ὑπὸ τὴν νοτίαν πλευρὰν τῶν διαμερισμάτων τούτων καὶ εἰς βάθος περὶ τὰ δύο μέτρα περίπου ἀνεσκάφη θεμέλιον μὲ κατεύθυνσιν πρὸς ἀνατολὰς, ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς ὁψευς τοῦ πρώτου θεμελίου, διερχόμενον διὰ τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος τῶν ὑποκαύστων καὶ ἐκτεινόμενον εἰς ἀρκετῶν μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς του. Τὸ θεμέλιον τοῦτο ἴσως εἶνε λείψανον παλαιότερου οἰκοδομήματος.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων προκύπτει, ὅτι ἐν τῇ πλατείᾳ ἀνεσκαφῇ συγκρότημα θεμελίων, ἀποτελούντων πιθανῶς μέγα οἰκοδόμημα. Τὸ κτήριον δὲ τοῦτο εἶνε λουτρόν¹.

Ἡ ἔρευνα δυστυχῶς δὲν ὑπῆρξεν ἐκτεταμένη, διὰ τοῦτο δὲν κατωρθώθη ν' ἀποκαλυφθοῦν ὅλα τὰ ὑπὸ τὸ ἄσκαπτον ἔδαφος ὑπάρχοντα λείψανα. Τοῦτο θὰ γίνῃ εἰς μέλλουσιν ἀνασκαφῇν, ἣ ὁποία θὰ παρουσιάσῃ σαφῶς τὸ ὅλον οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποίου ἐδώσαμεν ἀνωτέρω πιθανὴν μόνον εἰκόνα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν περιωρισμένων ἀνασκαφῶν μας.

Ἐπίχωσις, κινήτὰ εὐρήματα, χρονολόγησις τοῦ λουτροῦ.

Ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω ὅτι τὰ ἀνασκαφέντα θεμέλια εὐρέθησαν εἰς βάθος 0,60 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἔδαφους. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅμως ὅτι τοῦτο ἰσχύει διὰ τὸ βόρειον τμήμα τῆς πλατείας, διότι εἰς τὸ νότιον τὸ ἔδαφος ταπεινοῦται αἰσθητῶς καὶ ἐπομένως ἐλαττοῦται τὸ βάθος, εἰς δὲ ἀνευρέθησαν τὰ κατὰ τὸ μέρος τοῦτο θεμέλια. Ὅπως δὴποτε ἡ ἐπίχωσις εἰς ἀμφοτέρω τὰ βάρη ἦτο ὁμοιογενὴς καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ χώματος, ἀργῶν λίθων, τεμαχίων πῶρων λίθων καὶ ὀπτοπλίνθων καὶ μεγάλων τεμαχίων ἀμμοκονιάματος, ἀνευρισκομένων ἰδίᾳ εἰς τὸ τμήμα τῶν ὑποκαύστων. Τὰ τελευταῖα ταῦτα

Εἰκ. 5. Τὸ ἀνασκαφέν νότιον ἄκρον τοῦ πρώτου θεμελίου μετὰ τὰ παρ' αὐτὸ εὐρεθέντα τεμάχια δωρικῶν κιονοκρανῶν.

τεμάχια φαίνεται, ὅτι προήρχοντο ἐκ τοῦ δαπέδου τῶν ὑποκαύστων. Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως ταύτης ἀνευρίσκοντο πολλὰ τεμάχια ὑαλίνων ἀγγείων καὶ ὄστρακα μεγάλων ἀγγείων, διαφόρων σχημάτων, ἐκ χονδροῦ πηλοῦ κατε-

¹ Λουτρά ἢ ἕρμαι ἔχουν ἀνασκαφῇ εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὴν γειτονικὴν Ἐλευσίνα, ἀνατολικῶς τοῦ ἱεροῦ καὶ πλησίον τῆς θριαμβευτικῆς ἀψίδος, ὁ κ. Κουρουνιώτης ἀνέσκαψε λουτρὸν τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, τὸ ὁποῖον, πιθανώτατα, ἐχρησιμοποιήθη καὶ κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς. (Κ. Κουρουνιώτης Ἐλευσίς, ὁδηγὸς τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τοῦ Μουσείου, σελ. 52, σχέδιον Ι. Τραυλοῦ). Ἐσχάτως ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Σωτηρίου ἀπεκάλυψε λουτρὸν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων κατὰ τὰς ἐν Ν. Ἀγχιάλῳ διενεργουμένας ὑπ' αὐτοῦ ἀνασκαφάς. (Γ. Σωτηρίου. Ἀνασκαφαὶ Νέας Ἀγχιάλου ΠΑΕ. 1935, σελ. 65-69, εἰκ. 15, 16, 17 καὶ 19).

σκευασμένων καὶ ἐχόντων τὰς συνήθεις αὐλακωτὰς γραμμὰς ὡς διακόσμησιν. Βορείως ὅμως τῆς δεξαμενῆς καὶ εἰς βάθος 0,60 ἀνευρέθη πήλινος λύχνος ἀκέραιος, φέρων ὡς διακόσμησιν ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας του σταυρόν. Διάφορος ἦτο ἡ ἐπίχωσις εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα τῶν ὑποκαύστων. Ἐνταῦθα ἀπὸ βάθους 1,20 μ. μέχρι 1,45 ὑπῆρχεν ὁμοιογενὲς στρώμα τέφρας ἐκ ξύλων πεύκων καὶ ἐλαιῶν πιθανῶς. Εἰς τὸ στρώμα τοῦτο τῆς τέφρας ἀνευρέθησαν ὅστ᾽ αὖ σκελετῶν ἀνθρώπων τοῦλάχιστον τριῶν, παρὰ δὲ

Εἰκ. 6. Τὸ κατὰ τὸ βόρειον ἀνασκαφὲν ἄκρον τοῦ πρώτου θεμελίου ἀποκαλυφθὲν ἄλλο θεμέλιον.

τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐνὸς εἰκοσιδύο χαλκᾶ νομίσματα καὶ τρεῖς χαλκαῖ καρφίδες. Τὰ δεκαεννέα ἐκ τῶν νομισμάτων τούτων ἀνήκουν, κατὰ τὸν κ. Κων. Κωνσταντόπουλον εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῶν διαδόχων του.

Διάφορος τέλος ἦτο ἡ ἐπίχωσις περὶ τὸ παλαιότερον θεμέλιον. Ἐνταῦθα εἰς βάθος 1,60 ἕως 2 μ. ὑπῆρχε στρώμα ἐκ καθαροῦ χώματος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρίσκοντο ὅστρακα πινακίων καὶ ἀβαθῶν μικρῶν φιαλῶν τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος. Τινὰ τῶν τεμαχίων τούτων φέρουν τὰ συνήθη ἐξ ἐμπιέστων γραμμῶν

ἢ φύλλων κοσμήματα. μεταξὺ δὲ τούτων ὑπάρχει καὶ ἐρυθρόγραφον ὄστρακον, ὃς καὶ νόμισμα χαλκοῦν λίαν ἐφθαρμένον. Ἐκ τῶν ἐκτεθέντων στρωματογραφικῶν δεδομένων καὶ ἐξ ἄλλων παρατηρήσεων ἡμῶν συνάγομεν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰ ἑξῆς συμπεράσματα : Τὸ ἀνασκαφὲν εἰς τινὰ τμήματα αὐτοῦ μέγα οἰκοδόμημα εἶνε λουτρόν ἀνεγερθὲν κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Τὸ λουτρόν τοῦτο ἐκτίσθη ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ἢ τοῦλάχιστον πλησίον ἄλλων ἀρχαιοτέρων οἰκοδομημάτων, τῶν ὁποίων λείψανα εἶνε οἱ σφόνδυλοι, οἱ χρησιμοποιηθέντες ὡς καλύμματα τοῦ ἐν μέρει ἀνασκαφέντος ὁχετοῦ, δύο δωρικὰ κιονόκρανα (εἰκ. 5), ἀνευρεθέντα παρὰ τὸ νότιον ἀνασκαφὲν ἄκρον τοῦ πρῶ-

Εἰκ. 7. Ἀποψις τῶν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ἐν τῇ εἰκ. 6 θεμελίου ἀνασκαφέντων θεμελίων.

του θεμελίου καὶ λίθοι τινὲς μὲ ἀναθιρώσεις, ἐκτισμένοι εἰς τὰ ἀνασκαφέντα θεμέλια. Εἰς ἀρχαιότερον τέλος οἰκοδόμημα (:) ἀνήκει τὸ παλαιότερον θεμέλιον, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰ δεδομένα τῆς περὶ αὐτὸ ἐπιχώσεως δύναται μετὰ πιθανότητος νὰ τεθῇ εἰς τὸν 4^{ον} π. Χ. αἰῶνα.

Ὅτι τὸ λουτρόν, τὸ διαδεχθὲν τὰ ἀρχαιότερα κτήρια, ἀνήκει εἰς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους, δεικνύουν ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς του καὶ τὰ εὐρήματα τῆς ἐπιχώσεως αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ ὑπαρξίς του παρετάθη μέχρι καὶ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων. Τοῦτο ἐκτὸς τῶν ἐν τῇ ἐπιχώσει του εὐρημάτων καὶ μάλιστα τοῦ χριστιανικοῦ λύχνου ἐπιβεβαιοῦται καὶ ὑπὸ ἐπιγραφῆς εὐρεθείσης πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς τινὰ ἐν Μεγάροις ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας κατὰ τὸν ἐκδότην

της (Ditt. IG VII. 26). Κατὰ ταύτην ὁ κόμης Διογένης ἀνενέωσε τὸ λουτρόν. Ὁ Διογένης οὗτος ἦτο συγγενὴς τῆς γυναικὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου Ἀριάδνης, ἐστάλη δέ, ὥς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Θεοφάνης (Α. σελ. 138 ἔκδ. de Boor καὶ Σ. Λάμπρου Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος τόμ. Γ' σελ. 500), ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Ἰσαυρίας κατὰ τὸ 494 μ. Χ.

«Ἔργον καὶ τοῦτο τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου Κόμητος Διογένους, τοῦ παιδὸς Ἀρχελάου, ὃς τῶν Ἑλληνίδων πόλεων ὡς τῆς ἰδίας οἰκίας κηδόμενος παρέσχεν καὶ τῇ Μεγαρ[έ]ων εἰς μὲν πύργων κατασκευὴν ἑκατὸν χρυσίνους,

Εἰκ. 8. Τὸ ἀνασκαφέν τμήμα τῶν ὑποκαύστων τοῦ λουτροῦ.

πεντήκοντα δὲ καὶ ἑκατὸν ἑτέρους δισχιλίους τε καὶ διακοσίους πόδας μαρμάρου εἰς τὴν ἀνανέωσιν τοῦ λουτροῦ, τιμιώτερον οὐδὲν ἡγούμενος τοῦ τοῦς Ἑλλήνας ἐδεργετεῖν ἀνανεοῦν τε τὰς πόλεις». (Ditt. Syl. II³ 909).

Ἡ ἐπισκευὴ τοῦ λουτροῦ ἐγένετο κατὰ τὸν 5^{ον} μ. Χ. αἰ., ἡ δὲ λειτουργία του θὰ διήρκεσεν ἀκόμη ἐπ' ἀρκετόν. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ὅμως τῶν διαδόχων τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ θὰ κατεστράφη, ὥς διδάσκει ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ταφὴ νεκρῶν ἐντὸς αὐτοῦ. Ἡ ζωὴ ἄρα τοῦ λουτροῦ εἶνε μακροτάτη, ἀρχομένη ἀπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ φθάνουσα ἴσως μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 6^{ου} μ. Χ. αἰ.

Αἱ ἀνωτέρω βεβαίως ὑποθέσεις ἰσχύουν, ἐφ' ὅσον εἶνε πιθανὸν ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀνασκαφὲν λουτρόν.

Εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνανεώσεως ἡ ἐπισκευὴ τοῦ λουτροῦ ἀνήκει πιθανῶς καὶ τὸ ἐκ ψηφιδωτῆς στρώσεως δάπεδον.

Παρατηροῦμεν ὡσαύτως, ὅτι ὁ κόμης Διογένης, ὁ ὁποῖος ἐκῆδετο τῶν Ἑλληνίδων πόλεων ὡς τῆς ἰδίας οἰκίας, προσέφερε χρήματα εἰς τὴν πόλιν τῶν Μεγάρων καὶ διὰ τὴν κατασκευὴν πύργων.

Εἰς τὰ Μέγαρά, εἰς ἀπόστασιν τινα ἀπὸ τῆς πόλεως καὶ παρὰ τὸν

Εἰκ. 9. α τὸ πλακόστρωτον διαμέρισμα, β ἢ παρ' αὐτὸ δεξαμενὴ, γ τὰ ἀπέναντι τούτου διάφορα διαμερίσματα τοῦ λουτροῦ, δ ἡ θέσις ἐνθα βαθύτερον ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ λουτροῦ ἀνεφάνη τὸ ἀρχαιότερον θεμέλιον, ε τὸ κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ πρώτου θεμελίου ἀποκαλυφθὲν ἄλλο θεμέλιον τοῦ λουτροῦ.

ἀρχαῖον λιμένα αὐτῆς, τὴν Νίσαιαν, ἐπὶ χθαμαλοῦ λόφου Μινώας καλουμένου σφύζεται ὄχρωματικὸν συγκρότημα ἐκ πύργου καὶ τείχους. Ἐπίσης εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Ἀλκάθου, τοῦ ἐνὸς ἐκ τῶν δύο λόφων, ἔνθα ἦσαν καὶ εἶνε ἐκτισμένα τὰ Μέγαρά, ἀνεύρομεν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν λαξεύματα ἐν τῷ γυμνῷ βράχῳ, ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς ὑπάρχοντα ἐκεῖ ἄλλοτε ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς. (Παυσανίας I. 24. 4., ΠΑΕ 1934 σελ. 48 κέ.). Ἐντὸς τινων τῶν λαξευμάτων (ἔ. ἀ. εἰκ. 5) ἐσώθη κονίαμα, προερχόμενον ἐκ μεταγενεστέρας τινὸς οἰκοδομῆς ἰδρυμένης ἐνταῦθα. Οἱ γεροντότεροι δὲ Μεγαρεῖς ἐνθυμοῦνται

ὅτι ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης ὑψοῦτο μέχρι πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν ἀκόμη πύργος. Ἡ θέσις εἶνε καταλληλοτάτη πρὸς οἰκοδομὴν πύργου. Ὡστε, ἂν ὑπῆρχε, δὲν εἶνε ἀπίθανον ὅτι ἐκτίσθη δαπάναις τοῦ Διογένους, τοῦθ' ὅπερ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὸν ἐν τῇ Μινώα πύργον.

Ἄπαντα ταῦτα τὰ κρίσματα, οἱ πύργοι, τὸ ἀνανεωθὲν Ῥωμαϊκὸν λουτρόν, ἡ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀποκαλυφθεῖσα πρώτη ἐν Ἑλλάδι παλαιοχριστιανικὴ οἰκία (ΠΑΕ 1934 σελ. 39 - 46), τὰ σποραδικῶς εἰς Μεγαρικὰς οἰκίας ἀνευρισκόμενα παλαιοχριστιανικὰ γλυπτὰ καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ ἀποδεικνύουν τὸν ζωηρὸν παλαιοχριστιανικὸν βίον τῆς πόλεως, ὃ ὁποῖος βεβαίως εἶνε συνέχεια τοῦ Ῥωμαϊκοῦ.

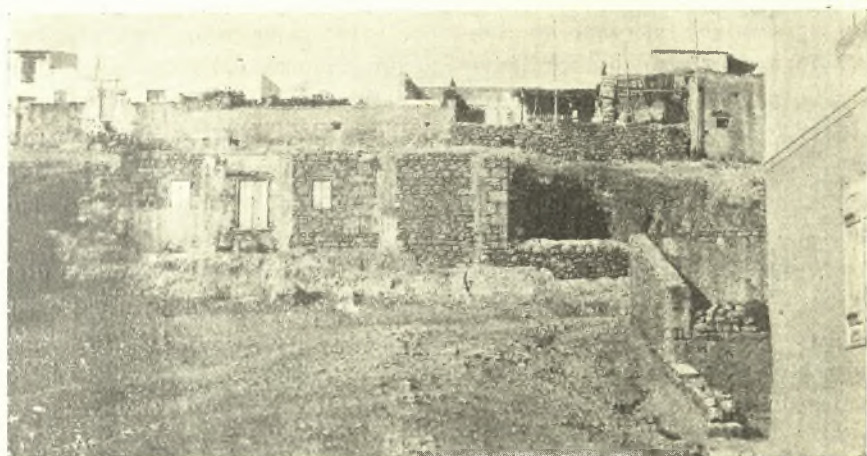
Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δὲ ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν ἡ καὶ τυχαίων εὗρημάτων δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν πρῶτον, ὅτι τὰ Μέγαρα ἦσαν ἐκτισμένα ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως κατὰ τοὺς κλασικούς, Ῥωμαϊκοὺς καὶ παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους, μὲ τὴν πιθανὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὰ παλαιοχριστιανικὰ ἔξετεινόντο νοτίως τοῦ λόφου τῆς Καρίας καὶ πέραν τῶν ὁρίων τῆς κατὰ τοὺς κλασικοὺς τοῦλάχιστον χρόνους πόλεως, καὶ δεύτερον ὅτι ὁ χριστιανικὸς αὐτῶν βίος, ὃ ὁποῖος κατὰ τὸν 5^{ον} μ. Χ. αἰ. εἶναι ἤδη τόσον ἔντονος, δικαιολογεῖ τὴν μεμαρτυρημένην ὑπαρξίν ἐπισκοπῆς¹ ἐν τῇ πόλει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ ἀκόμη ἐνωρίτερον (Harnack, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrh.* τόμ. 2, σελ. 786-787) καὶ συμφωνεῖ πρὸς τὴν πληροφορίαν, ὅτι τῆς ἐν Σαρδικῇ Συνόδου μετέσχε καὶ ὁ ἐπίσκοπος Μεγάρων Τρύφων (Migne, *Patrologia* τόμ. 26, σελ. 1335).

β') **Ἐν τῷ σπηλαίῳ** : Διὰ νὰ φθάσῃ τις μέχρι τοῦ σπηλαίου, τὸ ὁποῖον, ὥς ἐλέχθη, καλεῖται σήμερον *σπηλαία* τοῦ *Μουρμουνη*, πρέπει ν' ἀνέλθῃ μικρὰν ἀνωφέρειαν, εὐρισκομένην μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ Δημαρχείου. Πρὸ τοῦ στομίου τοῦ σπηλαίου, ἐκτεινομένη καὶ ὀλίγον πέραν αὐτοῦ πρὸς τὰ ἀριστερά, ἀπλοῦται πλατεῖα κατασκευασθεῖσα διὰ τομῆς ἱκανοῦ τμήματος τοῦ φυσικοῦ βράχου τοῦ λόφου. Σήμερον ὁ οὕτω ἰσοπεδωμένος χώρος δὲν εἶνε ὅλος ἐλεύθερος, διότι ἡ πρὸς τὰ ἀριστερά ἐπέκτασις αὐτοῦ καταλαμβάνεται ὑπὸ ταπεινοῦ χωρικοῦ οἰκίσκου. Ἀπομένει λοιπὸν ἡ πρὸ τοῦ στομίου μικρὰ πλατεῖα, ἡ ὁποία καὶ ἠρευνήθη. Αὕτη εἶχε μικρὰν ἐπίχωσιν χώματος, λίθων καὶ κόπρου ζῶων. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ σπηλαίου εἰσερχόμεθα διὰ μεγάλου φυσικοῦ ἀνοίγματος, ὕψους 2,30 μ., ὅσον ἀνεσκάφη, πρὸ τοῦ ὁποίου ἀπεκαλύφθη τμήμα νεωτέρου τινὸς τοίχου ἐπικεχρισμένου δι' ἐρυθρωποῦ ἀμμοκονιάματος. Ἀριστερὰ τοῦ ἀνοίγματος τούτου ὑπάρχει μικρὰ κοιλότης ἐπικει-

¹ Κατὰ τὰ ἐτῆ 451-492 ἀναφέρεται ἐπίσκοπος Μεγάρων ὁ Ἀγάθερος (Mansi *Sacr. Cons. nova et. amp. col. tom. 7* σελ. 612: LVI. *Epistola Episcoporum Metropolis Corinthi ad Leonem Imperatorem*).

νωνοῦσα διὰ μικρᾶς ὁπῆς $0,30 \times 0,20$ μ. μετὰ τοῦ σπηλαίου. Αἱ διαστάσεις τῆς κοιλότητος εἶνε $1,60 \times 2,40 \times 2,50$. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ σπηλαίου δὲν φαίνεται φέρον ἀνθρωπίνην ἐπεξεργασίαν. Ἡ ὄροφῃ αὐτοῦ ἀποσαθροῦται ὀλίγον κατ' ὀλίγον διὰ τῆς εἰσροῆς τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Ἡ ἐκ χώματος, λίθων καὶ κόπρου ζύων ἐπίχωσις τοῦ δαπέδου του ἀνεσκάφη μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ, μέχρι βάθους $0,40$ μ. ἀπέδωκε δὲ ὄστρακα ἀγγείων ἐκ χονδροῦ πηλοῦ, ἀγρόφων, ἀλλὰ μὲ τὴν συνήθη κατὰ τοὺς τελευταίους Ῥωμαϊκοὺς χρόνους αὐλακωτὴν διακόσμησιν.

Εἰς τὸ βάθος τοῦ σπηλαίου καὶ ἀπέναντι ἀκριβῶς τῆς εἰσόδου του ὑπάρχει καὶ πάλιν φυσικὸν ἀνοιγμα διαστάσεων $1,60 \times 0,67$, ὅσον ἀνεσκάφη, τὸ ὁποῖον μᾶς ὁδηγεῖ εἰς δευτέραν κοιλότητα σχήματος περίπου κωνοειδοῦς.

Εἰκ. 10. Τὸ ἀνασκαφὲν σπήλαιον, «Σπηλαία Μουρμούνη», τὸ Μέγαρον τῆς Δήμητρος (;

Δεξιὰ τοῦ δευτέρου ἀνοιγματος, εἰς τὸ ὕψος τῆς εἰσόδου του, ὑπάρχει μικρὰ ὁπὴ διαστάσεων $0,50 \times 0,40$, διὰ τῆς ὁποίας ἐπικοινωνοῦν αἱ δύο κοιλότητες τοῦ σπηλαίου. Καὶ εἰς τὴν δευτέραν κοιλότητα ἐγένετο περιορισμένη ἔρευνα. Εἰς τὴν ὁμοίαν μὲ τὴν τῆς πρώτης ἐπίχωσίν της εὐρέθησαν παρόμοια ὄστρακα, πρὸς δὲ καὶ τμήμα ἑλίκος ἐξ ἰωνικοῦ κιονοκράνου μαρμαρίνου. Ἡ ἐπίχωσις ἐνταῦθα φαίνεται ὅτι ἐξακολουθεῖ εἰς ἱκανὸν βάθος.

Ἡ ἐν τῷ σπηλαίῳ ἔρευνα ἀπέδειξεν, ὅτι τοῦτο ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ τοὺς ὑστέρους Ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Δὲν εἶνε δὲ ἀπίθανον καὶ παλαιότερον νὰ ἦτο ἐν χρήσει, ἀφοῦ καὶ ὁ ἰσοπεδωμένος πρὸ αὐτοῦ χώρος ἔχει γίνει, ὡς φαίνεται, πρὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ἄν τῶρα ἐπὶ τοῦ χώρου τούτου ὑπῆρχεν οἰκοδομήμα τι, ἱερὸν(;) καὶ ἂν ἐν τῷ σπηλαίῳ ἐλατρεῦετο θεότης

τις, ἡ Δημήτηρ (;), ἂν δηλ. τὸ σπήλαιον καὶ τὸ πρὸ αὐτοῦ ἱερὸν ἦτο τὸ Μέγαρον τῆς Δήμητρος¹, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκλήθη καὶ ἡ πόλις, καὶ ἐν ᾧ ἐλατρευθῆ εἰς προϊστορικοὺς ἀκόμη χρόνους ἡ θεά, ταῦτα πάντα μελλοντικαὶ ἔρευναι ἐντὸς καὶ περὶ τὸ σπήλαιον ἴσως διαλευκάνουν.

Ἄλλαι ἔρευναι

Εἶχον διακοπῇ αἱ ἀνασκαφαί, ὅτε κατὰ τινας ἐργασίας τῶν δημοτικῶν συνεργειῶν ἀνεφάνη συστάς τάφων. Αὕτη ἀπεκαλύφθη εἰς τοὺς νοτίους πρόποδας τοῦ λόφου τῆς Καρίας, παρὰ τὸ κατερχόμενον τὴν πλαγιὰν μικρὸν ῥεῦμα καὶ εἰς ἀπόστασιν δεκαπέντε περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς. Οἱ τάφοι, περὶ τοὺς πέντε, ὀρθογωνίου σχήματος, ἐκ μεγαρικοῦ κογχίτου λίθου, εὐρέθησαν εἰς βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους 0,65 μ. περίπου, ἀπεῖχον δὲ ἐλάχιστα ἑκατοστὰ μετὰξὺ των, πλὴν τοῦ πέμπτου, ὁ ὁποῖος ἀπεῖχε περὶ τὰ ἑπτὰ μέτρα ἀπὸ τοῦ τετάρτου.

Ὁ πρῶτος τάφος ἦτο σαρκοφάγος ἐκ κογχίτου λίθου, διαστάσεων 2,10×0,70×0,70×0,10, ἀρκετὰ κατεστραμμένη. Τὸ ἐσωτερικόν της περιεῖχεν ἄφθονον χῶμα, εἰς δὲ τὸ δάπεδον ἔκειντο ὀλίγα ὀστᾶ ἐκ τοῦ σκελετοῦ τοῦ νεκροῦ. Παρ' αὐτὰ εὐρέθησαν ἀγγεῖα μελανόγραφα, ἦτοι ληκύθια καὶ μία κύλιξ.

Ὁ δεύτερος τάφος ἀπεῖχε τοῦ πρώτου καὶ ἀπὸ τῆς δυτικῆς τούτου στενῆς πλευρᾶς περὶ τὰ 0,10, μ. ἦτο καὶ αὐτὸς σαρκοφάγος πολὺ κατεστραμμένη, διαστάσεων δὲ τῶν αὐτῶν περίπου μετὰς τοῦ προηγουμένου. Ἡ κατεύθυνσις του ἦτο ὁμοία μετὰ τὴν τοῦ πρώτου, δηλ. ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς. Εἰς τὸ ἐσωτερικόν του περιεῖχε ἐκτὸς τοῦ ἀφθόνου χώματος ἐλάχιστα σφζόμενα ὀστᾶ κεφαλῆς κατὰ τὴν ἀνατολικὴν στενὴν πλευράν. Τὰ κτερίσματα εὐρίσκοντο παρὰ τοὺς πόδας τοῦ νεκροῦ. Εἶνε δὲ ταῦτα ἐν ἐξ ὀλοκλήρου σφζόμενον ληκύθιον μετὰ Διονυσιακὴν παράστασιν, ὄστρακα ἐξ ἄλλων ληκυθίων, μία καρφὶς ἀκεραία, ἴσως ἀργυρᾶ, καὶ μία χάνδρα κυανοῦ χρώματος.

Ὁ τρίτος τάφος, ἐκ πλακῶν κογχίτου λίθου κατεσκευασμένος, διαστάσεων 2×0,60×0,70×0,09, τῆς αὐτῆς μετὰ τοὺς δύο προηγουμένους κατευθύνσεως, ἔκειτο εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ δευτέρου. Τοῦ σκελετοῦ, τοῦ ὁποίου ἐσώθησαν ἀρκετὰ ὀστᾶ, ἡ κεφαλὴ εὐρίσκετο κατὰ τὴν ἀνατολικὴν στενὴν πλευράν. Παρ' αὐτὴν ὑπῆρχον τὰ κτερίσματα, ἦτοι μικρὸν μελανόγραφον ληκύθιον, ἔχον ὡς διακόσμησιν ἀνθέμια.

Ὁ τέταρτος τάφος κείμενος πρὸ τοῦ πρώτου ἦτο καὶ αὐτὸς σαρκοφάγος τῶν αὐτῶν μετὰ ἑκείνων διαστάσεων καὶ τῆς αὐτῆς κατευθύνσεως. Εἰς τὸ ἐσωτερικόν του εὐρέθησαν μόνον ἄφθονον χῶμα καὶ ἐλάχιστα ὀστᾶ.

¹ Πausanias I. 40. 6.

Ὁ πέμπτος τέλος τάφος ἀπεῖχε τοῦ τετάρτου περὶ τὰ ἑπτὰ μέτρα, ἦτο καὶ οὗτος κατεσκευασμένος διὰ πλακῶν κογχίτου λίθου καὶ εἶχε κατεύθυνσιν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον. Αἱ διαστάσεις του ἦσαν $1,90 \times 0,50 \times 0,55$. Ἐνῶ ἐκαλύπτετο ἐπίσης διὰ πλακῶν κογχίτου λίθου, ἐκ τῶν ὁποίων μία εἶχε διαστάσεις $0,76 \times 0,51 \times 0,23$. Ἦτο ὁ μόνος τάφος, ὁ ὁποῖος ἔσφζε τὸ πῶμά του. Εἰς τὸ ἐσωτερικόν του περιεῖχε ἐλαχίστην ἐπίχωσιν 0,20 καὶ τὰ ὀστέα τοῦ νεκροῦ εἰς καλὴν σχετικῶς κατάστασιν. Παρὰ τὸν σκελετὸν εὗρέθησαν τέσσαρα ἀτρακτοιδῆ ληκύθια τρεῖς σιδηροὶ ἥλοι καὶ ἓν πῆλινον εἰδῶλιον.

Οἱ ἀνωτέρω τάφοι κατὰ τὰ ἐν αὐτοῖς γενόμενα εὐρήματα δύνανται νὰ

Εἰκ. 11. Τὸ σπήλαιον μετὰ τῆς πρὸ αὐτοῦ μικρᾶς πλατείας.

τεθοῦν χρονολογικῶς εἰς τὸν 5ον π. Χ. αἰ., πλην τοῦ τελευταίου, ὁ ὁποῖος ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὸν 4ον π. Χ. αἰ. Ἡ συστάς αὕτη δὲν εἶνε μεμονωμένη διότι καὶ ἄλλοι τάφοι εὗρίσκονται ἐγγύτατα αὐτῆς ὑπὸ τὸ ἄσκαπτον ἔδαφος, ὡς ἀσφαλῶς ἐξηκριβώσα. Εἰς τὴν αὐτὴν ἔκτασιν, κατὰ τοὺς νοτίους δηλ. πρόποδας τοῦ λόφου τῆς Καρίας μέχρι καὶ τῆς πεδιάδος, διάφορα τυχαῖα εὐρήματα καὶ ἔρευναι τῶν τελευταίων ἐτῶν ἐπιστοποίησαν τὴν ὑπαρξιν καὶ ἄλλων τάφων. Οὕτω πρὸ ἑνὸς ἔτους, παρὰ τὸ ἐκεῖθεν διερχόμενον μικρὸν ρεῦμα ἀνευρέθη τάφος περιέχων ἀρκετὰ πρωτοκορινθιακὰ ληκύθια, εἰς τὸ αὐτὸ δὲ μέρος πρὸ ὀλίγων ἐτῶν (Ι. Θρεψιάδης Μεγαρικά ἐν ΑΕ 1933 σελ. 121 σημ. 1) εἶχεν ἀναφανῆ καὶ ἄλλος μὲ πρωτοκορινθιακὰ

ληκνύθια. Ὁ Lenormant πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀναφέρει (βλ. τὴν παραπομπὴν ἐν Μεγαρικοῖς ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 121 σημ. 1) σαρκοφάγον, εὐρεθεῖσαν κατὰ τὸ νότιον τμήμα τοῦ λόφου τῆς Καρίας καὶ πλησίον τῶν πελασγικῶν (;) τειχῶν. Τέλος εἰς τὴν ἐκεῖθεν τῆς δημοσίας ὁδοῦ καὶ παρὰ τὴν ἀνατολικὴν ὁπισθίαν ὄψιν τοῦ ἐργοστασίου Λάγγη (δρόμος τοῦ Βλιχό) ἔκτασιν ἀνέσκαψα, παρὰ τὸ εὐρεθὲν ἐκεῖ τμήμα τῶν μακρῶν τειχῶν (;) τάφον τοῦ 5ου π. Χ. αἰ. κατὰ πᾶσαν πιθανότητα. (Μεγαρικά ἔ. ἀ. σελ. 124).

Ὡστε μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα συνάγεται τὸ πιθανώτατον συμπέρασμα, ὅτι ἅπασα ἢ κατὰ τοὺς νοτίους πρόποδας τοῦ λόφου τῆς Καρίας μέχρι καὶ τῆς πεδιάδος ἔκτασις κατεῖχeto ὑπὸ ἐκτεταμένου νεκροταφείου, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε ἀνασκαφέντα ἀνήκει εἰς τοὺς μεταξὺ τοῦ 7ου καὶ 4ου π. Χ. αἰ. χρόνους. Ἡ ὑπαρξίς τοῦ νεκροταφείου τούτου περιορίζει κατὰ τὸ σημεῖον αὐτὸ τὴν ἔκτασιν τῆς πόλεως, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν μακρὰν περίοδον. Ὁ περίβολος ἐπομένως τῆς πόλεως θὰ ἔκειτο ὑψηλότερον τῶν ἀνασκαφέντων τάφων. Ὁ Lenormant ἀναφέρει, ὡς εἵπομεν, τὴν ἀνευρεθεῖσαν σαρκοφάγον παρὰ τὰ πελασγικά (;) τείχη. Ἄρα γε ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἐφαίνοντο ἵχνη τῶν τειχῶν τῆς πόλεως κατὰ τοὺς νοτίους πρόποδας τοῦ λόφου τῆς Καρίας;

Μετὰ τὸ πέρασ καὶ τῶν ἐργασιῶν τούτων¹ περισυνέλεξα, δαπάναις τοῦ δήμου Μεγαρέων, τὰ εἰς τὰς αὐλὰς καὶ τὰ ὑπόγεια τοῦ Α΄ Δημοτικοῦ Σχολείου τῶν Μεγάρων εὐρισκόμενα ἀρχαῖα, ἥτοι γλυπτὰ καὶ ἐπιγραφάς καὶ ἐτακτοποίησα αὐτὰ προχείρως εἰς δύο αἰθούσας τοῦ ὑπογείου τοῦ Γυμνασίου, ἀφοῦ αὗται ἐκαθαρίσθησαν καὶ ἐχρωματίσθησαν. Ὑπάρχουν ἀκόμη πολλὰ γλυπτὰ καὶ ἐπιγραφαὶ ἐντετειχισμέναι² εἰς αὐλὰς καὶ οἰκίας Μεγαρέων, τὰ ὁποῖα ἐλπίζομεν νὰ περισυλλέξωμεν εἰς προσεχὲς μέλλον.

Ι. ΧΡ. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ

¹ Πολύτιμον βοήθειαν παρέσχεν εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην ὡς καὶ εἰς τὰς ἀνασκαφάς ὁ φύλαξ ἀρχαιοτήτων Α. Δέσκος.

² Πολλῶν ἐντετειχισμένων ἀρχαίων κατάλογον μοι ἔδωκεν ὁ Μεγαρεὺς καθηγητὴς κ. Μπεναρδῆς, ὁ ὁποῖος μετὰ ζήλου ἀσχολεῖται περὶ τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τῆς πατρίδος του.